

Osmanlı'da Psikolojik Sağlık Uygulamaları ve Osmanlıca Psikoloji Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme¹

Fatıma Zeynep Belen

Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Din Bilimleri Anabilim Dalı

Assistant Professor, Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences

Department of Religion Sciences.

Kırıkkale Turkey

fzbelen@hotmail.com

ORCID orcid.org/0000-0002-2632-2783

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26. 06. 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 01. 07. 2019

Yayın Tarihi / Published: 05. 07. 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue: 7

Sayfa / Pages: 65–78

Atıf / Cite as: Belen, Fatıma Zeynep . "Osmanlı'da Psikolojik Sağlık Uygulamaları ve Osmanlıca Psikoloji Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme". Kalemname 4 / 7 (July 2019): 65–78.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

www.dergipark.gov.tr/kalemname

---

¹ Bu çalışma, 26-27 Nisan 2016 tarihinde Kırıkkale'de sunulan Bütün Yönleriyle Osmanlıca ve Mirası Uluslararası Sempozyumu'nda "Osmanlı Döneminde Psikoloji ve Psikolojiye Yardımcı Dallara Dair Literal Birikimin Değerlendirilmesi" adlı bildirden türetilmiştir.

Özet

Antikçağlardan itibaren felsefenin içinde yer alan psikoloji, oldukça eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Modern Psikoloji'nin ortaya çıkışı ise 19. yüzyılın son dönemine dayanmaktadır. Modern Psikoloji'den önce İslam dünyasında psikoloji "ilm'ün-nefs" olarak ifade edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, yaklaşık yedi asır geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti'nde modern psikoloji müstakil bir bilim haline gelmeden önce, uygulanan psikolojik sağlık uygulamalarına yer vermek ve Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan psikoloji ilmine dair özgün literatürü ele almaktır.

Araştırma sonuçlarına göre; Osmanlı Devleti'nde, psikolojik sağlık uygulamalarında holistik yaklaşımın uygulandığı söylenebilir. Modern psikoloji bilim haline gelmeden önce, psikolojik sağlık uygulamalarında mimari, doğa, sağlıklı beslenme, aromaterapi ve müzikten faydalanılmıştır. Osmanlı'da modern psikoloji literatürü ise, 1870'li yıllardan itibaren oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bilim haline gelen psikoloji bilimi ile ilgili telif ve tercüme olmak üzere çok sayıda psikoloji eseri, Osmanlı Türkçesi ile yayımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Osmanlı Psikoloji Tarihi, Osmanlı Türkçesi Psikoloji Kitapları, Osmanlı'da Psikolojik Sağlık Uygulamaları, Psikolojik Sağlık.

Psychological Health Practices in Ottoman Empire and An Evaluation on Ottoman Psychology Literature

Abstract

Psychology, which has been included in philosophy since ancient times, has a very old and deep-rooted past. The emergence of modern psychology dates back to the late 19th century. Before the modern psychology, psychology in the Islamic world was expressed as "ilm al-nafs".

The aim of this study is to give information about the psychological health practices applied in the Ottoman Empire, which had dominated geography for nearly seven centuries

and it is aimed to handle of Ottoman psychology publishings which emerged in the last period of the Ottoman Empire before the modern psychology became a field of science.

According to the results of the research, it can be said that the holistic approach has been applied in psychological health practices in the Ottoman Empire. Before modern psychology became a field of science; architecture, nature, healthy nutritious, aromatherapy and music had been utilized in psychological health practices. Modern psychology literature in the Ottoman Empire began to form from the 1870s onwards. Many works of psychology, including copyright and translation related to Psychological Science, which became a science in the late Ottoman Empire, have been published in Ottoman Turkish.

Keywords: Psychology, The History of Ottoman Psychology, Ottoman Turkish Psychology Books, Psychological Health Practices in the Ottoman Empire, Psychological Health.

Giriş

Psikoloji bilimi tarihinin, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Milattan önce IV. ve V. yüzyıllarda Platon, Aristo ve diğer Yunan filozofları, günümüz psikologlarının ilgilendiği birçok sorunla ilgilenmiştir. Bellek, öğrenme, rüyalar, motivasyon, algı gibi insan doğasına dair soruların, asırlar önce sorulan sorular ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. 19. yüzyıl psikologlarından Hermann Ebbinghaus "*psikoloji uzun bir geçmişe fakat kısa bir tarihe sahiptir*" sözü ile bu gerçeği ifade etmiştir. Bu bağlamda, eski felsefeyi modern psikolojiden ayıran, psikolojinin farklı bir disiplin olarak ortaya çıkışını belirleyen, kabul edilen yaklaşımlar ve uygulanan tekniklerdir (Schultz&Schultz, 2007: 26).

Korkman (2017), psikoloji tarihi literatürü ele alındığında, psikolojinin sadece Batılı düşünce ve bilim insanları tarafından ortaya konulan bir bilim olduğuna dair bir yaklaşımla karşılaşıldığına yer vererek, İslâm felsefesinde bilim ve psikoloji tarihi açısından zengin bir kaynak bulunduğunu söylemiştir.

Hökeleli (2006:409-415), “İslam Geleneğinde Psikoloji Kültürü” isimli makalesinde, psikoloji ilminin, İslam dünyasındaki karşılığının *ilmü'n-nefs* olduğunu ifade eder. Hökeleli bu makalesinde, Kur'an-ı Kerim'in insanın iç dünyası ve davranışlarına dikkat çektiğini belirterek, çok erken dönemlerden itibaren Müslüman araştırmacı ve düşünürlerin Kur'an ayetleri ve yabancı kültürün etkisi ile psikolojik olgu ve olayları anlamaya yönelik çaba içinde bulunduğu dikkat çeker. Bu bağlamda o; Hâris el-Muhâsibi (ö. 165/781-243/857), Kindî'nin (ö. 252/866), Farâbi (ö. 339/950), Ebû Bekir Razi (ö. 313/925), İbn-i Sina (ö. 428/1037), Gazzâli (ö. 505/1111), Fahrüddin Râzi (ö. 606/1209), İbn'ul-Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1351), İbn Haldun (ö. 808/1406) gibi bazı âlimlerin psikoloji kültürüne katkısını belirtir.

Kutluer (2000), Klasik Osmanlı ilim geleneğinde ilmü'n-nefsin müstakil bir disiplin olarak araştırılması yerine; tanım, kavram ve meseleleri çerçevesinde metafizik disiplini, kelâm ilmi tartışmaları ve ahlâk teorisi bağlamında ele alındığını ifade eder. Kutluer ayrıca; Osmanlı döneminde Hocazâde Muslihuddin Efendi'nin insan ruhu hakkındaki tahlillerine, Ali Kuşçu'nun Nasîrüddîn-i Tûsî'nin Tecrîdü'l-'akâ'id adlı eserine yazdığı şerhin “Rûhânî Cevherler” adlı bölümüne, Cürcânî'nin Şerhu'l-Mevâkıf adlı eserine, Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî adlı kitabına ve Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin görüşlerine çalışmasında yer verir.

Müslüman bilim adamlarının yazdıkları eserler ile psikoloji kültürüne katkısı olduğu kadar, İslamiyet ile beraber kurulan devletlerde özellikle tıp alanında yer alan psikolojik sağlık uygulamaları da günümüzde psikoloji ve psikiyatri alanındaki ilerlemelere temel oluşturmuştur. Bu devletlerden birisi de Osmanlı Devleti'dir. Her ne kadar Modern Psikoloji'nin kuruluşu 1879'lu tarihlere dayansa da; insanoğlunun dünya sahnesine çıkmasından itibaren, özellikle de Müslüman bilim adamlarınca psikoloji kültürüne katkı sağlandığı ifade edilebilir.

Bu makalenin amacı, Osmanlı Devleti'nde fiziksel ve zihinsel hastalıklarda uygulanan psikolojik sağlık uygulamalarına yer vermek ve Osmanlı'nın son dönemindeki Osmanlıca Modern Psikoloji literatürünü incelemektir. Modern psikoloji kurulmadan önceki ve sonraki dönemde Osmanlı medeniyetindeki psikoloji bilimini ortaya koymaktır.

1. Modern Psikolojinin Kuruluşundan Önce Osmanlı'da Psikolojik Sağlığa Yönelik Uygulamalar

Osmanlı Devleti'nin kendinden önceki kültürel ve bilimsel mirasın temelleri üzerine kurulduğu söylenebilir. Terzioğlu'na (1992) göre, Osmanlı Devleti'nde halk, ordu ve saray mensuplarına yönelik olarak "bîmâristan, bîmârhâne, tımarhane, şifâhâne veya dârüşşifâ" denilen hastaneler yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren sağlık kurumu olarak yer alan şifahanelerde, bedensel ve zihinsel hastalıkların şifa bulmasında bir takım uygulamaların yer aldığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde psikoloji ve tıp ilimi arasında güçlü bir bağ bulunduğu söylenebilir. Psikolojik sağlık ve bedensel sağlık arasındaki ilişkiyi bilen Osmanlı Hekimleri farklı yöntem ve teknikler ile hastaların iyileşmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda, Hatunoğlu'na göre (2014:262), psikoloji ve psikiyatri bilimlerinin batıda başladığını ve batı toplumunda gelişene kadar İslam toplumlarının bu konuda bilgisiz ve geri olduğunu düşünmek son derece hatalı bir yaklaşımdır. Avrupa toplumu bu alandaki hastalıkların tedavi ve hastane yaklaşımlarını İslam toplumlarından alarak uygulamaya koymuştur.

Çoğunlukla bedensel hastalıkların tedavi edildiği dârüşşifâ ve zihinsel hastalıkların tedavi edildiği bîmârhâne kurumlarında, Osmanlı hekimlerinin beden, zihin ve ruh birlikteliğini içeren holistik yaklaşıma dayalı bir tedaviyi benimsedikleri görülmektedir. Nitekim Osmanlı'nın holistik tıp anlayışının benimsediğini ifade eden Miri Shefer Mossensohn (2014:100) bu konuda şunları ifade eder:

"Holistik Tıp' bireyi sadece fiziksel koşulları çerçevesinde değil, bir bütün olarak değerlendiren tıbbi tedavi türüne işaret eden modern bir kavramdır. Bu yaklaşım beden, akıl ve çevrenin bilgisini bir bütün olarak değerlendirir. Geleneksel Batı tıbbi belirtileri teşhis edip onlara müdahale ederken; bütünlükçü tıp hastanın hayatında, hastalığa neden olan veya hastalığın ortalığa çıkması için fırsat oluşturan, temelde yatan koşulları tespit etmeye daha sonra bunları zayıflatmaya çalışır. Tedaviye yönelik bütünlükçü bir yaklaşım her kişinin duygusal, zihinsel, manevi ve fiziksel unsurlarının bir sistem meydana getirdiğini kabul eder. Bu yaklaşım bütün bireyi tedavi etmenin yanı sıra, hastalığın belirtilerinden ziyade nedenleri üzerinde yoğunlaşır."

Yukarıdaki bilgi çerçevesinde, Osmanlı hekimlerinin, bireyi bir bütün olarak değerlendirdiği ve günümüzde koruyucu hekimliğin yaptığı gibi hastalığa neden olan sebeplerin tespit edip; bunları zayıflatmaya yönelik bir yaklaşımı benimsendiği söylenebilir.

Osmanlı hekimlerinin hastaların manevi-psikolojik iyi oluşları için uyguladıkları tedavilerden biri müzik ile tedavidir. Müzikle hastalıkların tedavi edilmesi çok eski yıllara dayanır. İslamiyet'ten önceki yıllarda, Türkler musikiyi hastalıkların tedavisinde uygulamıştır (Hatunoğlu, 2014). İslam düşüncesinin gelişmesi ile birlikte Müslüman filozoflardan Ebubekir Razi (854-932), Ebu Nasr Farâbi (870-950) ve İbn-i Sîna (980-1037) müziğin tedavi edici etkisini incelemişlerdir. Selçuklu ve Osmanlı şifahanelerinde de müziğin tedavi sürecine katkısı devam etmiştir (Şengül, 2008: 41). İstanbul'un fethinden sonra akıl hastaları için inşa edilen Fatih Dârüşşifâsı'nda (Çoban, 2005: 55; Gençel, 2006) hastaların tedavisi için müzikten de yararlanılmıştır (Gençel, 2006). Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in Edirne'de inşa ettirdiği Edirne Dârüşşifâsı, müzik tedavi düşünülerek inşa edilmiştir (Çoban, 2005:55; Gençel, 2006:700). Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a inşa ettirdiği Süleymaniye Tıp Medresesi ve Enderun içinde yer alan Enderun Hastanesi'nde müzikle tedavi uygulanmıştır (Çoban, 2005).

Osmanlı hekimlerinin hastaları tedavi ederken mimari, doğa, sağlıklı beslenme, aromaterapi ve müzikten de faydalandığı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde görülmektedir. Evliya Çelebi, Edirne'de yer alan Dârüşşifâ'nın mimari özelliklerini anlatırken sekiz kemer altında birer kış odası olduğunu ifade eder. Her odada yer alan ikişer pencerenin biri; odanın dışında olan ağaçlıklı, gülistan ve sümbülistanlı olan bahâristan bağına bakarken, diğeri büyük kubbenin ortasındaki büyük havuzun fıskiye ve şadırvana baktığını belirtir. Kış odalarının önünde bulunan sekiz adet yaz odalarının üç tarafının kafesli nakışlı ham mermerler ile çevrildiğini söyler. Bu dârüşşifâdaki odalarda, her türlü hastalığa yakalanmış olan zengin, yoksul, yaşlı ve gençler tedavi edilmektedir. Hastaların tabiatına göre uygun kış günlerinde ateşler yakıp kuştüyü yataklar, yorganlar ve ipekli yastıklarda hastalara hizmet sunulurdu. Akıl hastalıklarından tedavi gören hastalara şifa bulmaları için bahar mevsiminde çiçek kısmından sim ü zerrin, nebati, deveboynu, yasemin, gül-i nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lale, menekşe, erguvan, şakayık, nergis, sümbül, buhur-ı meryem ve safran gibi çiçekler verilirdi. Haftada üç kere musiki fasılları düzenlenirdi. Her gece ve gündüz üçer kere hem

akıl hastalarına ve hem diğerk hastalara Keykavus mutfağından hastanın derdine göre keklik, turaç, sülün, güvercin, üveyik, kaz, ördek ve bülbül gibi kuşları avcılar getirip hekimler istekleri ve arzuları üzere pişirtip hastalara verirdi (Evliya Çelebi, 2006: III/608-610).

Bu örneklerden, Osmanlı'da bedensel ve zihinsel hastalıkların tedavisinde holistik yaklaşımı benimsediğı ifade edilebilir. Hatunoğlu (2014: 262) Osmanlı'da hastaların ilaç, gıda duyularına hitap eden çeşitli uyaranlarla ve sanatsal uğraşlarla tedavi edilmeye çalışıldığını ve bu yaklaşımın insânî ve bilimsel bir uygulama olduğunu belirtir. Tedavide insanın doğasını etkileyecek ana temaların kullanılmasının dönemin tıbbi yaklaşımları açısından önemli olduğunu belirtir.

2. Osmanlıca Psikoloji Literatürü

Osmanlıca ya da Osmanlı Türkçesi ifadesi genellikle Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türkler'in konuşup yazdığı dil; aynı dönemde yazılan, içinde Arapça, Farsça kelimelerin yoğun biçimde yer aldığı dil ya da Arap harfleriyle yazılmış Türkçe anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesi, XIII. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden bir zaman dilimini içine almaktadır. Osmanlı Türkçesi ile beş asırlık tarih boyunca sadece edebî eserler değil edebiyat, tarih, tıp, hukuk, iktisat, dinî ilimler gibi sosyal hayatın her alanına yönelik binlerce eser ortaya çıkmıştır (Özkan, 2007: 483).

Osmanlı dönemi modern psikoloji kitapları konusunda son yıllarda akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, bu konuda yapılan çalışmalar şu şekilde şematize edilmiştir:

No	Yazar	Türü	Adı	Yayın Tarihi
1	Nuri BİLGİN	Kitap	Başlangıcından Günümüze Türk Psikoloji Bibliyografyası	1988
2	Çiğdem KAĞITÇIBAŞI	Makale International Journal of Psychology: Vol 29, No 6, ss 729-738.	Psychology in Turkey	1994

3	Sertan BATUR	Makale Toplum ve Bilim, Sayı 98, ss. 255-264.	Türkiye’de Psikoloji Tarihi Yazımı Üzerine, Toplum ve Bilim	2003
4	Ömer Mahir ALPER	Kitap	Açıklamalı Felsefe Eserleri Bibliyografyası	2004
5	Ayhan KÖSE	Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)	Türkiye’de Psikoloji ve Din Psikolojisi	2008
6	Şeyma TURAN	Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)	Osmanlılarda İlk Modern Psikoloji Kitapları: (1869-1900)	2010
7	Remzi Demir	Makale Dört Öge, (1), 47-72.	İlk Psikoloji Kitabımız: Gâyetü’l- Beyân Fî Hakîkati’l-İnsân.	2012
8	Nihat KÖSE	Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü)	Türkiye’de Cumhuriyet Öncesi Bazı Telif Psikoloji Kitapları Üzerine Bir İnceleme	2013
9	Muhammed KIZILGEÇİT	Makale (Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 13 Sayı 3, ss. 157-173)	İzmirli İsmail Hakkı’nın “İlmü’n-Nefs”İnde Modern Psikoloji Tarihi	2013
10	Aşkın HATUNOĞLU	Makale (Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 5, Eylül 2014, s. 255- 263)	Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin Gelişimine Katkıları Ve Psikolojik Hastalıklara Tedavi Yöntemleri	2014
11	Rüya KILIÇ	Makale (Kebikeç Dergi No:40/2015, ss.21- 36)	Türkiye’de Modern Psikolojinin Tarihi: ‘İlm-i Ahvâl-i Ruh ‘İlmü’n-Nefs/Ruhiyyat	2015

12	Rüya KILIÇ	Makale (MTAD 2016,13(1):81-101; DOI: 10.1501/MTAD.13.2016.1.5)	Modern Türk Psikoloji Tarihi Üzerine: Cumhuriyet'in Yeni Nesil Psikologları ve Siyaset KILIÇ, Rüya	2016
13	Osman Odabaşı	Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:2, Sayı:2, 2016, ss. 75-117.	Osmanlı Matbaasında Milliyetçilik ve Psikoloji	2016

Köse'ye göre (2008) Türkiye'de bilimsel psikoloji anlayışı eski medrese hocaları, yurt dışından gelen öğretim elemanları ve yurt dışına gönderilen öğrenciler tarafından temellendirilmiştir. Eski medrese hocaları teoloji içerikli bir anlayışı benimserken; diğer iki grup Avrupa ve Amerika merkezli pozitivist psikoloji anlayışını benimsemiştir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle I. Meşrutiyet döneminde Osmanlı aydınlarının bir kısmının psikoloji telif ve çeviri yazıları ile diğer bir kısmının da psikolojik konuların yer aldığı felsefi, edebi ve politik yazıları kaleme aldığı görülmektedir. Buna göre, Hoca Tahsin'in (1812-1880) *İlm-i Ahvâl-i Rûh* isimli kitabı batı tarzı ilk psikoloji kitabı olarak kabul edilir. Hoca Tahsin'den sonra Mustafa Satı el-Husrî psikoloji alanında önemli isimler arasında yer almaktadır. Mustafa Satı *Yeni Mektep* adlı dergide öğrenci yetenekleri ve zekâ konusunda yazıları yayımlanmıştır. Mustafa Satı yetenek testlerini ülkemizde ilk uygulayan kişidir. Mustafa Satı, Harp ve İctihâd gibi dergilerde eğitim ve psikoloji alanında yazılar yazmış ve Th. Ribot, A. Binet, W. James gibi çağın psikologlarının görüşlerini yazılarında işlemiştir. Bununla birlikte, Mustafa Şekip Tunç'un *Dergâh* dergisindeki telif ve çeviri psikoloji yazıları psikoloji biliminin gelişmesine katkı sağlamıştır. 1928 yılı öncesi çevirileri yapılan ve referans alınan yazarlardan Le Bon, James, Dewey, Binet, Ebbinghaus, Fousgrive, Büchner, Bourget, Bergson sayılabilir. Ahmet Naim, Hasan Ali Yücel, Mehmet İzzet, Mustafa Hayrullah Diker, İsmail Hakkı İzmirli, Bikçentay İroğlu, Ali İrfan Eğribozi, Abdüllatif Nevzat Ayesbeyoğlu, İbrahim Alaaattin Gövsa, Mustafa Bahri Balaban ise 1928 yılı öncesi Osmanlıca

basılan psikoloji yayınlarında ismi geçen yazarlar arasında yer almıştır (Bilgin, 1986: 43-45; 1988: 15-17).

Batur (2003) ve Demir (2012) ise, en eski Psikoloji kitabının Yusuf Kemal'in 1876'da yayınlanan "*Gâyet-ül Beyân Fî Hakikat-ül-İnsân Yâhut İlm-i Ahvâl-i Rûh*" adlı eseri olduğunu belirtir. Akün (1998) TDV İslam Ansiklopedisi "Hoca Tahsin" maddesinde *İlm-i Ahvâl-i Ruh* kitabının bir yerindeki kaydında 1873 yılı sonrasında yazıldığını ve telifinden uzun bir süre sonra basıldığını belirtir. Kitabın telifinden basımına kadar geçen sürede başka psikoloji kitaplarının basılmasından ötürü, Hoca Tahsin'in kitabının alanında öncü kitap olması konusunda engelle karşılaştığını vurgular.

Bilgin (1988), 1876-1928 yılları arasında harf devrimi öncesi Osmanlıca yazılan psikoloji bibliyografyasında seksen altı eser tespit eder. Bu eserleri "genel psikoloji, fizyolojik psikoloji, gelişim psikolojisi, farklar psikolojisi, uygulamalı psikoloji, sosyal psikoloji, endüstriyel psikoloji ve diğer" başlıkları altında tasnif etmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan modern psikoloji ile eş zamanlı olarak Osmanlı'nın son döneminde bu alanda pek çok eserin yayımlandığı söylenebilir. Bu bağlamda, aşağıda telif (Bilgin, 1988; Köse, 2008; Köse 2013; Turan, 2010) tercüme edilen (Bilgin,1988) edilen ve 1878-1928 yılları arasında (Bilgin, 1988) psikolojinin farklı alt dallarına dair Osmanlıca telif edilen eserlere aşağıda yer verilmiştir.

a. Osmanlıca Telif Edilen İlk Modern Psikoloji Kitapları

- Hoca Tahsin'in yazdığı² ve H.1310 (1892) yılında ölümünden sonra talebesi tarafından bastırılan *Psiholoji Yâhûd İlm-i Ahvâl-i Rûh*,
- Yusuf Kemal Bey'in yazdığı³ 1295 (M.1878) yılında yayımlanan *Gâyet'ül-Beyân fî Hakikat-i İnsân*,
- Ali İrfan (Eğriboz)'un yazdığı ve 1327 (M.1909) yılında yayımlanan *İlm-i Ahvâli Rûh*

---

² Ömer Faruk Akün (1998) TDV İslam Ansiklopedisi Hoca Tahsin maddesinde kitabın kaydında 1873 yılı sonrasında yazıldığını ve telifinden uzun bir süre sonra basıldığını ifade eder. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, c. 18. s. 2003-204.

³ Batur (2003) ve Demir (2012)'ye göre en eski Psikoloji kitabı Yusuf Kemal'in 1876'da yayınlanan "*Gâyet-ül Beyân Fî Hakikat-ül-İnsân Yâhut İlm-i Ahvâl-i Rûh*" adlı eseridir.

- Ahmed Nebil ile Baha Tevfik'in birlikte yazdıkları H.1328 (M.1910-1911) yılında yayımlanan *Psikoloji-İlm-i Ahvâl-i Rûh*
- Rıfat b. Mehmed Emin'in yazdığı ve 1893 yılında yayımlanan "*İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usûl-i Tefekkür*" (Bilgin, 1988; Turan, 2010).
- İsmail Hakkı İzmirli'nin 1917 yılında yayımlanan *Felsefe-i Hikmet* (I. Kitap İlm-i Nefs) (Bilgin, 1988).

b. Osmanlıcaya Tercüme Edilen Psikoloji Kitapları

- Binet, A. ve T. Simon, *Çocuklarda Zekânın Mikyâstı*, Çev. İ. Alaaddin (Gövsâ), İst. 1915, Matbaa-i Amire, 71 s.
- Carre, I ve R. Liquier, *İlm-i Terbiye-i Etfâl*, Çev. Necmettin Sadak, İst. 1917, Matbaa-i Amire, 547 s.
- Dewey J., *Çocuk ve Mektep*, Çev. Mustafa Rahmi (Balaban), İst. 1923, Matbaa-i Amire, 117 s.
- Fonsgrieve, G., *Mebadi-i Felsefeden İlmü'n-Nefs*, Çev. Ahmet Naim (1. Kitap), Matbaa-i Amire, 647 s.
- Fouillee, E., *Kadın, Erkekler ve Irklar Rûhiyâtı*, Çev. Mustafa Rahmi (Balaban), İst. 1923, Matbaa-i Amire, 44 s.
- Höffding, H., *Tecrübe Üzerine Müesses Psikoloji* (2 cilt), Çev. Hüseyin Cahit (Yalçın), İst. 1924, Tanin M., 396+373 s.
- James W., *İtiyât*, Çev. Mustafa Rahmi (Balaban), İzmir, 1919, Marifet B., 16 s.
- Le Bon, G., *Avrupa Harbinden Alman Psikolociya-i Dersler*, Çev. Abdullah Cevdet (Karlıdağ), İst. 1918, Kanaat M., 715 s.
- Le Bon, G., *İlm-i Rûh-i İctimâi*, Çev. Abdullah Cevdet (Karlıdağ), İst. 1924, Ahmedî M., 287 s.
- Ribot, T-A., *İrade Hastalıkları*, Çev. Nebahat Hamit (Ün), İst. 1926 Milli M., 104s.

c. 1878-1928 Yıllarında Osmanlıca Telif Edilen Psikolojinin Farklı Alt Dallarına Dair

Bazı Eserler

- Ali Muhlis, *Akıl Hastalıkları, Bimarhaneler, Hasta Bakıcıları*, Manisa, 1925, Cemil Efendi M., 104 s.

- Cemal Zeki, *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar Sebepleri, Korunma Çareleri*, İst. 1927, Kader M., 76 s.
- (Gövsa), İbrahim Alaaddin, *Çocuk Ruhü*, İst. 1926, Milli M. 484 s.
- Gökay, F.K., *İçki ve Melekât-ı Rûhiye*.
Akıl Hastalıklarının Teşhis ve Tedavisi, İst. 1924, Kader M. 155 s.
Tecrübî Rûhiyâtla Muâyene Usûlleri, İst., 1925, 67 s.
- Mustafa Satı Etnografya, *İlm-i Akvâm*, İst. 1912, Hilal M., 408 s.
- Mehmet Fahri, *Hıfz-ı Sıhhati İşgâlât-ı Zihniyye*, İst.. 1892, Artin Asaduryan M., 96s.

Yukarıdaki kitap tasniflerine göre, Osmanlı birey ve toplumunun psiko-sosyal ihtiyaçlarına göre yabancı dildeki psikoloji kitaplarının Türkçe'ye çevrildiği söylenebilir. Bununla birlikte sadece genel psikoloji alanında değil aynı zamanda psikolojinin diğer alt dallarına dair eserlerin de telif edildiği görülmektedir.

Din psikolojisi biliminde Osmanlı'nın son döneminde en önemli isimlerden biri Mustafa Şekip Tunç'tur. Mustafa Şekip'in psikoloji ve din psikolojisine önemli katkıları olmuştur. Bilimsel anlamda ilk defa din psikolojisi konularına yer vermiş ve "Din Psikolojisi" kavramını ilk defa kullanmıştır (Köse, 2008). Arıcan (2006: 135) Tunç'un düşüncesinde genel psikolojinin, din psikolojisi için bir araç olduğunu ifade etmektedir. Din psikolojisi, dini olayları psikolojik olarak anlamaya çalışır. Ayrıca Tunç, din psikolojisinin ana konuları olarak da "dini tecrübe, dini duygu ve dini şuuru" ele almıştır.

Sonuç Yerine

Osmanlı döneminin kuruluşundan itibaren dârüşşifâ ve bîmarhânelerde hastalara yönelik uygulanan bütüncül tedaviler ile psikolojinin tıp ve musiki bilimi içinde yer aldığı ifade edilebilir. Özellikle dârüşşifâ ve bîmarhânelerde Osmanlı hekimlerinin, bütüncül (holistik) yaklaşımı uyguladıkları, hastalığa neden olan sebepleri tespit etme üzerinde çalıştıkları ve hastanın duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyecek disiplinler arası bir tedavi yaklaşımını ortaya koydukları söylenebilir. Bu bağlamda; Batı dünyasında, modern psikolojinin kuruluşundan önce de bazı psikolojik sağlık uygulamalarının Osmanlı coğrafyasında uygulanmıştır. Psikoloji ve din psikolojisi çalışmalarında İslam

medeniyetlerindeki psikolojik sağlık uygulamaları, bundan sonraki araştırmalara konu edinilebilir.

Osmanlı'da modern psikoloji literatürü, 1870'li yıllardan itibaren oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bilim haline gelen psikoloji bilimi ile ilgili telif ve tercüme olmak üzere pek çok Osmanlıca psikoloji eseri yayımlanmıştır. Dergilerde, psikolojik içerikli yazılar kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin birey ve toplumunun psiko-sosyal ihtiyaçlarına göre, yabancı dildeki psikoloji kitapları Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Bununla birlikte sadece genel psikoloji alanında değil; aynı zamanda psikolojinin diğer alt dallarına dair eserler de telif edilmiştir. Türkiye'de psikoloji tarihi ile ilgili araştırmalarda, Osmanlı alfabesi ile yazılan psikoloji literatürü de araştırmacılar tarafından değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Arıcan, K. M. (2006). "Din, Psikoloji ve Felsefe: Mustafa Şekip Tunç'ta Din Felsefesi Din Psikolojisi İlişkisi". *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 28 (Yaz 2006), s. 127-142.

Akün, Ö. F. (1998). "Hoca Tahsin". *DİA*, c. 18, s. 198-206.

Batur, S. (2006). "Türkiye'de Psikolojinin Kurumsallaşmasında Toplumsal ve Politik Belirleyenler". *Toplum ve Bilim*, sayı: 107, s.1-9.

Bilgin, N. (1986) "Türkiye'de Yapılan Psikoloji Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme". *Türkiye'de Sosyal Bilimler Araştırmalarının Gelişimi*, s. 41-51.

----- (1988) *Başlangıçtan Günümüze Türk Psikoloji Bibliyografyası*, İzmir.

Çoban, A. 2005. *Müzikterapi Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi*. Timaş Yay. İstanbul.

Çelebi, E. (2006). *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne*. Haz., Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yky İstanbul, I-III.

Demir, R. (2012). İlk Psikoloji Kitabımız: Gâyetü'l-Beyân Fî Hakîkatî'l-İnsân. *Dört Öge*, (1), 47-72. <http://dergipark.org.tr/dortoge/issue/40197/478532>.

Gençel, Ö. (2006). "Müzikle Tedavi". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Vol: 14, No: 2, ss. 697-706.

Hatunoğlu, A., (2014). "Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin Gelişimine Katkıları ve Psikolojik Hastalıklara Tedavi Yöntemleri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 5, ss. 255-263.

Hökelekli, H. (2006). "İslam Geleneğinde Psikoloji Kültürü". *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 19, Sayı:3, ss. 409-421.

Korkman, H. (2017). "Ortaçağ İslam Felsefesinde Psikoloji İle İlgili Görüşler / Ideas About Psychology In Medieval Islamic Philosophy". *Asya Öğretim Dergisi*, 5 (1), 12-27. <http://dergipark.org.tr/aji/issue/31255/340394>.

Kutluer İ., (2000). "İlmün'n-Nefs". *DİA*, c. 22, s. 148-149, İstanbul.

Köse, A. (2008). *Türkiye'de Psikoloji ve Din Psikolojisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.

Köse, N. (2013). *Türkiye'de Cumhuriyet Öncesi Bazı Telif Psikoloji Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

FMossensohn, M. S. (2014). *Osmanlı Tıbbı Tedavi ve Tıbbi Kurumlar 1500 – 1700*, Çev. Bülent Üçpınar, Kitap Yay., İstanbul.

Özkan, M. (2007). "Osmanlı Türkçesi". *DİA*, c. 33, s. 483-485.

Şengül, E. (2008). *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Dârüşşifâsı*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Terzioğlu, A. (1992). "Bîmâristan". *DİA*, c. 6, s. 163-178.

Turan, Ş. (2010). *Osmanlılarda İlk Modern Psikoloji Kitapları: (1869-1900)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.